

**СЕЛЯНИ-ОДНООСІБНИКИ У ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНІЙ
КАМПАНІЇ 1932/33 РОКУ**

Осінь 1932 року українське село зустрічало вже комунізованим якщо не по суті, то по формі. До кінця 1932 року в республіці було колективізовано майже 70% селянських господарств з охопленням понад 80% посівних площ. Отже, згідно з критеріями, визначеними постановою ЦК ВКП(б) від 2 серпня 1931 року *«Про темпи подальшої колективізації і завдання по зміцненню колгоспів»*, завдання суцільної колективізації, за виключенням поліських та прикордонних районів, у республіці було виконане [1, с.172]. Однак це не вирішувало основної проблеми - виробництва хліба і сільськогосподарської продукції в обсягах, що дозволили б вирішити питання джерел фінансування форсованої індустріалізації. Більше того, хлібозаготівельна криза загострювалася, виникли проблеми з виконанням планів експорту хліба та забезпеченням продовольством промислових центрів.

Загроза розкуркулення й депортації примусила селян піти у колгоспи, але механізмів економічної зацікавленості у нарощуванні обсягів виробництва, стимулюванні селян до праці вироблено не було. Репресії проти керівників, членів правлінь господарств і рядових колгоспників забезпечували викачування не лише товарного, а й усього виробленого хліба, тим самим, остаточно дискредитуючи ідею колгоспного будівництва. Хлібозаготівля з урожаю 1931 року здійснювалася продрозкладковими методами, носила конфіскаційний характер і мала наслідком поширення голоду в Україні, який в офіційних джерелах іменувався *«продовольчими труднощами»*. Тож, розробляючи план чергової хлібозаготівельної кампанії, влада планувала заходи, що мали гарантувати вилучення, дозріваючого на полях урожаю 1932 року, у селянства, котре конало з голоду.

Виконання хлібозаготівельних планів було першою, але не єдиною *«заповіддю»*, визначеною колишнім семінаристом для селянства великої країни. Іншим важливим завданням була ліквідація *«заможно-куркульських»* господарств з метою вилучення із селянської спільноти людей, спроможних організувати опозицію державній владі в комунізації села. Якщо в першій половині 1932 року виключення селян з колгоспу і розпуск господарств було одним з покарань за невиконання хлібозаготівельних планів, то

- селяни самі залишали колгоспи і вимагали повернення усуспільненого майна. Відповідно влада намагалася поставити одноосібного селянина в становище ще більш незavidне ніж становище колгоспника.

З огляду на вказані обставини, маємо за мету розставити відповідні акценти в оцінці державно-політичних заходів, що визначали долю селян-одноосібників у хлібозаготівельній кампанії 1932/33 року.

Одноосібне селянство за своїм соціальним складом було достатньо строкатим, хоча формально визначених ознак, що дозволяли б чітко класифікувати господарства на окремі категорії не було. За постановою Раднаркому УСРР від 13 серпня 1929 року про ознаки, які визначали селянське господарство як куркульське, за бажання представників місцевої влади будь-яке господарство можна було визнати таким [2, с.106-107]. Спроби по-новому визначити ознаки «куркульських» господарств при затвердженні закону про єдиний сільгосподаток на 1931 рік, за свідченням М.Калініна, не увінчалися успіхом, тому, що «старі ознаки куркульства майже відпали, а нові не з'явилися, щоб їх можна було зафіксувати» [1, с.167]. Не були прийняті до уваги і пропозиції комісії на чолі з членом Президії ВЦВК П.Смидовичем, яка після вивчення питання щодо дотримання «революційної законності», направила 13 червня 1932 року всесоюзному старості М.Калініну проект доповіді, де констатувалося, що заможного-середняцькі господарства політично ототожнюються з куркульськими. А так, як ознаки заможності ніде не вказані, то фактично відкриваються можливості підводити під розкуркулення будь-яке середняцьке господарство. Більше того, автори доповіді вказували, що практика дає сотні й тисячі прикладів розкуркулення бідняцько-середняцьких і просто бідняцьких господарств, шляхом накладання численних твердих завдань і кратного штрафування, що в сумі перевищує вартість всього майна [3, с.385]. Тож розподіл селян-одноосібників на експертників-твердоздатчиків, контрактантів та тих, що виконували плани хлібоздачі шляхом самообкладання можна вважати доволі умовним.

Перелік документів, що стосуються безпосередньо організації хлібозаготівель з урожаю 1932 року, відкриває сумнозвісна постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 року «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності», названа в народі «Законом про п'ять колосків». Таємна інструкція до нього

Верховного суду СРСР, прокуратури Верховного суду СРСР і ОДПУ від 13 серпня націлювала на застосування до куркулів, що організують або беруть участь у розкраданні колгоспного майна і хліба, вищої міри покарання без послаблення. Стосовно одноосібників і колгоспників - позбавлення волі на 10-річний термін [2, с.524]. Наступного дня, 14 вересня, Наркомюст (НКЮ) УСРР «цілком таємно» та «дуже терміново» всім облпрокурорам та головам облсудів надіслав розпорядження «Про соціально-класовий підхід при винесенні вироків за постановою від 7 серпня 1932 року». В ньому наголошувалося на обов'язковому врахуванні «соціального стану звинуваченого, характеру заподіяної шкоди, політичного змісту справи» [2, с.520]. Наркомюст вимагав обов'язкового ствердження соцстану точними безсумнівними документами і докладного висвітлення соціального і майнового стану у вироків. Таке розпорядження було викликане масовим заведенням справ в нарсудах, а особливо в облсудах. Як наслідок, лише за 37 днів з моменту прийняття закону в республіці у 250 справах було винесено вироків про розстріл [2, с.519].

На соціально-класовий підхід націлювала й директива Політбюро ЦК КП(б)У про посилення допомоги хлібозаготівкам з боку органів юстиції від 5 листопада 1932 року, вимагаючи від судових органів застосування суворих та реальних репресій до тих, хто злісно ухиляється виконувати зобов'язання з хліба, в першу чергу до твердоздатчиків [3, с.528].

11 листопада 1932 року була видана спеціальна постанова РНК УСРР «Про організацію хлібозаготівель в одноосібному секторі», яка не підлягала оголошенню в пресі. Влада вимагала «до одноосібників, які злісно ухиляються від виконання планів хлібоздавання та саботують хлібозаготівлі, негайно застосовувати репресії, насамперед безспірне стягнення хліба, відповідно до договору контрактації з одночасним притягненням до судової відповідальності». До одноосібників, які не виконали плани хлібоздачі, але продавали хліб на ринку, додатково застосовувалися штрафи у розмірі ринкової вартості незданого хліба. Селян, які окрім того «ведуть підривну роботу» - позбавляли їх земельних наділів, в тому числі й садибної землі, продаж усього майна з виселенням цих господарств поза межі району. А найактивніших - поза межі області [2, с.546]. Одночасно з одноосібних господарств, які «ухилялися» від своїх зобов'язань щодо здачі хліба, стягувалися обов'язкові грошові платежі, як-то сільгосподаток, держстрахування, самообкладання, платежі з

сільськогосподарського кредиту тощо, обслуговування їх у мережі споживчої кооперації припинялося [4, с.385].

Через тиждень, 18 листопада, питання посилення хлібозаготівель розглядалося на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У на якому перелік репресивних заходів щодо селянства був збільшений. Відтепер до одноосібників застосовувалися натуральні штрафи у вигляді встановлення додаткових завдань по м'ясозаготівлям у розмірі 15-місячної норми здачі м'яса та річної норми здачі картоплі. Насіннева і продовольча позичка, видана раніше таким господарствам, підлягала негайному і беззаперечному поверненню. Для «сприяння повному виконанню хлібозаготівельного завдання по одноосібному сектору» до 1 грудня 1932 року в Україні планувалося організувати не менше 1100 «буксирних» бригад, зокрема по областях: Вінниця - 200, Київ - 300, Чернігів - 100, Харків - 350, Одеса - 50, Дніпропетровськ - 50, Донбас - 50. С.Косіор характеризував їх таким чином: «Вони так рішуче і вміло викривають куркульські елементи, так знають, куди бити, де хліб знайти, як ніхто» [3, с.200].

Серед селян горезвісні буксирні бригади викликали чи не найбільшу ненависть. Органами ДПУ було зафіксовано випадків терору проти активістів у кілька разів більше ніж проти голів сільрад та представників районної влади разом узятих. До твердоздатчиків застосовувалися репресії, передбачені ст.58 Кримінального кодексу, яка передбачала конфіскацію майна та депортацію засуджених у віддалені регіони СРСР. Що ж до одноосібників, котрі виконали зобов'язання, то їх пропонувалося відзначати в постановвах сільрад, комісії сприяння, включати до складу бригад по хлібозаготівлях [3, с.545-546]. Прийняті рішення означали неминучий голодний зашморг на шиї селян. Оскільки йшлося про вилучення всіх їстівних запасів. Риторика про дотримання класової лінії, індивідуального підходу тощо не витримувала жодної критики і спростовувалася самими високопосадовцями.

Постанова ЦВК і РНК СРСР від 19 листопада 1932 року додатково встановлювала одноразовий податок на одноосібні господарства у розмірі сільськогосподарського податку з одноосібних господарств, що не виконали свої зобов'язання перед державою, і міг стягуватися у подвійному розмірі. Облвиконкоми мали право зменшувати розмір податку або повністю звільняти від його сплати господарства, які не мали боргів перед державою [2, с.549].

Запропонований аналіз низки найважливіших партійно-державних рішень засвідчує - влада свідомо поставила селянство за межу фізичного виживання, що ж до одноосібників, то її позиція була особливо упередженою.

Документи засвідчують масштабність застосування репресій до твердоздатчиків та одноосібників. На початок грудня 1932 року за неповними даними в Україні було оштрафовано близько 15,5 тис. одноосібних господарств [4, с.437-438]. Органами ДПУ УСРР і міліції у зв'язку з хлібозаготівлями впродовж серпня-листопада 1932 року було притягнуто до відповідальності 21197 чоловік, з них 14230 осіб - за останній місяць [4, с.462]. В арсеналі репресивних методів влади були апробовані в попередні роки виселення-депортації. 24 грудня В.Балицький телеграфував Г.Ягоді: «Для удару по куркульських петлюрівських елементах, що зривають хлібозаготівлі, Каганович і я вважаємо за необхідне виселити 500 сімей з Одеської області» [4, с.523]. 27 грудня Політбюро ЦК ВКП(б) схвалило пропозицію Балицького і Кагановича [4, с.525].

Рішення про депортацію з Дніпропетровської області 700 сімей і 700 «злісних елементів куркулів (без сімей)» було прийняте 29 грудня, а 1 січня 1933 року затверджені плани вислання з Харківської області 400 сімей і 300 сімей з Чернігівського краю [4, с.529, 571, 537].

Здавалося б повна безвихідь мала підштовхнути селянство до організованого знятого протесту, як було на початку 1930 року, але цього не відбулося, селянство було зломлене голодом.

1. Кульчицький С.В. Голодомор 1932-1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. - К.: Наш час, 2008. - 424 с.

2. Колективізація і голод на Україні, 1929-1933. - К.: Наук. думка, 1992. - 736 с.

3. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939. Документы и материалы. В 5-ти тт. - Т.3. Конец 1930-1933 / Под ред. Д.Данилова, Р.Маннинг, Л.Виоль. - М.: РОССПЭН, 2001. - 1008 с.

4. Голодомор 1932-1933 років в Україні: документи і матеріали / Упоряд. Р.Я.Пиріг; НАН України. Ін-т історії України. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2007. - 1128 с.